

SWINGTIME

režie: Jaromír Polišenský, 2006

SLOVO HISTORIKA K FILMU

V obecné paměti je zafixováno, že komunistická strana se v Československu chopila absolutní moci 25. února 1948. Perzekuci odpůrců nastolení nedemokratického systému a s ní spojené uzavření hranic však ministerstvo vnitra ovládané komunisty zahájilo již o několik dní dříve. V noci z 22. na 23. února 1948 – přesně v 1.45 hod. – byl vydán ministerstvem vnitra rozkaz, aby nebyl nikdo pouštěn do ciziny bez zvláštního výjezdního povolení. Zároveň začala Státní bezpečnost (StB) selektivně zatýkat či střežit představitele nekomunistických politických stran, vlivné protikomunistické novináře apod.

Přestože Československo přijalo 10. prosince 1948 všeobecnou deklaraci lidských práv, podle níž má každý právo „opustit kteroukoli zemi, i svou vlastní, a vrátit se do své země“, ve skutečnosti komunistický režim v podstatě znemožnil legálně cestovat za hranice ze soukromých důvodů. Podle historika Jana Rychlíka se země v tomto ohledu vrátila do doby před zrušením nevolnictví v roce 1781. Na cestovní pas neměli občané právní nárok a od března 1949 nebyly v podstatě povolovány žádné soukromé cesty do zahraničí. To se netýkalo jen Západu, ale také ostatních „lidovědemokratických“ států. O povolení výjezdu do zahraničí rozhodovala v každém jednotlivém případě zvláštní komise Ústředního výboru Komunistické strany Československa (KSČ).

V prvních letech se komunistickému režimu do značné míry podařilo splnit cíle „akce I“ (izolace). Pohyb osob a informací přes hranice byl omezen na minimum, a to v obou směrech. Československo vystoupilo z pěti desítek mezinárodních organizací, zakázán byl prodej zahraničního tisku a literatury, západní kulturní střediska byla uzavřena a zahraniční tiskové agentury a korespondenti vypovězeni. Poštovní zásilky do ciziny a z ciziny byly systematicky kontrolovány a cenzurovány, či přímo zabavovány. Země zavedla všeobecnou vízovou povinnost, od níž byli osvobozeni jen majitelé polských a bulharských diplomatických pasů, při vydávání vstupních víz navíc nerozhodovali jako dříve konzulární úředníci na ambasádách, ale StB a orgány KSČ v Praze.

Od února 1948 se tisíce lidí snažily uniknout před terorem a politikou KSČ. Odhady počtu uprchlíků po „Vítězném únoru“ se značně liší, hodnověrná čísla opřená o archivní prameny se většinou pohybují v rozmezí 25–30 tisíc osob. Pouze malý zlomek z nich patřil mezi „prominenty“ – ministry, poslance, novináře, diplomaty, vysoké úředníky atp.

Většina z těch, kterým se podařilo dostat se do některého z uprchlických táborů, přešla československou hranici ilegálně. Při přechodu na ně čekala řada nástrah. V prvních měsících a letech ještě neexistovala „železná opona“ tak, jak ji v podobě hraničního pásma, souvislého plotu z ostatního drátu, elektrických zábran a pozorovatelů známe z pozdější doby, nicméně přesto na běžence číhalo mnoho nebezpečí. Řada pokusů o přechod byla od počátku pod kontrolou StB, někteří prchající se prozradili v pohraničních městech nápadným chováním či oblečením. Nejrafnovanější a zároveň nejpodlejší akcí proti uprchlíkům spustila StB na podzim 1948 pod krycím názvem „akce Kameny“ (či „akce Kámen“).

„Akce Kameny“ probíhala přesně tak, jak je zobrazena ve filmu *Swingtime* (2007) režiséra Jaromíra Polišenského a scénáristy Jana Drbohlava. Lidé utíkající na Západ byli prostřednictvím

StB zkontaktováni s „převaděčem“, který byl buď agentem, nebo přímo kádrovým pracovníkem tajné policie. Uprchlíci byli přivedeni většinou za tmy do místa, které „převaděč“ vydával za cizí území, kde byli zadrženi příslušníci StB převlečeními do stejnojmenných německé pohraniční stráže. Ti pak skupinu či jednotlivce dovedli do objektu, který byl zařízen jako úřadovna americké armády. Zde byli převzati dalšími pracovníky StB, tentokrát v amerických uniformách, kteří je anglicky či německy vyslyšeli a nutili vyplňovat obsáhlé dotazníky o hospodářské a politické situaci v Československu. Poté byli uprchlíci odesláni na další místo, ovšem během cesty došlo ke zinscenovanému zabloudění zpět na československé území a k následnému zadržení pohraniční stráží. Údaje, které o sobě zatčení poskytl „Američanům“, byly využity nejen v další agenturní práci, ale také při obžalobách za nedovolený přechod státní hranice. K němu tak mohla být okamžitě přidána velezrada a další politické delikty, za které byl udělován trest deset až dvacet pět let žaláře, popřípadě doživotí či trest smrti.

Akce Kameny nebyla doposud historiky detailně objasněna. Probíhala řadu let na vhodných místech západní hranice. Doložena je v prostoru útvaru pohraniční stráže Svatý Kříž u Chebu, v prostoru Tří Sekery u Mariánských Lázní, poblíž opuštěné osady Mýtnice v bývalém okrese Horšovský Týn a u osady Pádorf v okrese Domažlice. Za autora celé akce je považován velitel oblastní úřadovny StB v Plzni Josef Stehlík. Roli vyslyšajícího amerického důstojníka hrál díky své dokonalé angličtině agent StB Amon Tomašoff. Je prokázáno, že akce byla prováděna s vědomím nejvyšších představitelů ministerstva vnitra a KSČ. Další desítky, možná stovky osob, které se na organizaci podílely, zůstávají dodnes neznámé.

Film se jednou ze svých zápletek odvolává také k historickým událostem spojeným s problematikou československého uranu (tchán hlavního hrdiny dělá pro Rusy jakousi blíž nespecifikovanou činnost týkající se uranu, StB jej chce prostřednictvím jeho dcery a zetě kompromitovat). „Přísně důvěrná“ smlouva, kterou si Sovětský svaz na dvacet let vyhradil dodávky československého uranu a která byla podepsána už 23. listopadu 1945, je jedním z významných dokladů, že sovětizace u nás nezačala až v únoru 1948. Postupem času se Jáchymov a Příbram, kde se uranová ruda těžila, staly synonymy pro československý Gulag: nelidské podmínky v uranových dolech zaplatily stovky politických vězňů životem a tisíce zdravím. Civilisté, kteří přišli s uranovými tajemstvími do styku, byli neustále sledováni StB. V březnu 1951 bylo sedmáct osob včetně dvou bývalých ředitelů národního podniku Jáchymovské doly odsouzeno na základě vykonstruovaných obvinění a vynucených přiznání k vysokým trestům. Postava tchána z filmu *Swingtime* by mohla mít předobraz v osobě vládního zmocněnce pro těžbu uranu a člena Československo-sovětské komise Svatopluka Rady, který v dubnu 1952 unikl zatčení po několikaletém sledování jen tím, že se zastřílil.

Film *Swingtime* si z pohledu historika zaslouží ocenění, protože fiktivní příběh zasazuje do autentických a přesných historických okolností. Vytkat se autorům dají pouze nepodstatné detaily, např. ony falešné úřadovny americké armády vypadaly ve skutečnosti asi poněkud skromněji.

LITERATURA K TÉMATU

ČELOVSKÝ, Bořivoj: Uprchlíci po „Vítězném únoru“. Tilia, Šenov u Ostravy 2004.

KAPLAN, Karel: Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948–1956. Doplněk, Brno 1999.

RYCHLÍK, Jan: Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu. Pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2007.

TOMEK, Prokop: Amon Tomašoff – dobrodruh ve službách komunistů. In: Securitas Imperii 12 (Sborník k problematice 50. let). ÚDV, Praha 2005, str. 5–28.

TOMEK, Prokop: Československý uran 1945–1989. (Sešity ÚDV č. 1). ÚDV, Praha 1999.

VOREL, Jaroslav; ŠIMÁNKOVÁ, Alena a kol.: Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech, díl I. (Sešity ÚDV č. 8). ÚDV, Praha 2003.